

ปาฏิหาริย์พระธาตุในจารึกและเอกสารโบราณล้านนา: ความเชื่อมโยงกับบุญญาธิการของกษัตริย์

Relic Miracles in Lan Na Inscriptions and Manuscripts:
The Connection to Royal Auspicious Power (Puññādhikāra)

อภिरดี เตชะศิริวรรณ Apiradee Techasiriwan

ศูนย์จารึกล้านนา สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและล้านนาสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Lan Na Inscription Center, Center for the Promotion of Arts, Culture and Creative Lanna,
Chiang Mai University, apiradee.te@outlook.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาบทบาทของปาฏิหาริย์พระธาตุที่ปรากฏในจารึกล้านนา และพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ดังกล่าวกับแนวคิดเรื่องบุญญาธิการของกษัตริย์ในวิธีการปกครองของล้านนา โดยอาศัยการศึกษาหลักฐานสำคัญจากจารึกและเอกสารโบราณล้านนา ผลการศึกษาพบว่า เรื่องราวเกี่ยวกับปาฏิหาริย์ของพระธาตุที่ปรากฏในจารึกเหล่านี้ มิได้เป็นเพียงการบันทึกความศรัทธาทางศาสนา หากยังสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุกับสถานะของผู้ปกครองในโครงสร้างสังคมและการเมืองของรัฐล้านนา

คำสำคัญ: จารึกล้านนา, เอกสารโบราณล้านนา, ปาฏิหาริย์พระธาตุ, บุญญาธิการ

Abstract

This article aims to study the role of relic miracles recorded in Lan Na inscriptions and manuscripts, and to examine their relationship with the concept of royal auspicious power (puññādhikāra) in the political tradition of the Lan Na kingdom. By analyzing key evidence from these inscriptions and manuscripts, the study finds that accounts of relic miracles were not merely records of religious faith but also reflected the relationship between the sacred power of relics and the status of rulers within the social and political structure of the Lan Na state.

Keywords: Lan Na inscriptions, Lan Na manuscripts, relic miracles, royal auspicious power (puññādhikāra)

บทนำ

ความศรัทธาที่มีต่อพระบรมสารีริกธาตุถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของพุทธศาสนาเถรวาทในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงในบริบทของสังคมล้านนา ซึ่ง “พระธาตุ” มิได้ดำรงสถานะเป็นเพียงวัตถุทางศาสนาเท่านั้น หากยังเป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและสถาบันการปกครอง

หลักฐานทางประวัติศาสตร์จำนวนมาก ทั้งในรูปแบบจารึก ตำนานพื้นเมือง และวรรณกรรมพุทธศาสนา มักบันทึกเหตุการณ์เหนือธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุ เช่น การเปล่งรัศมี การเคลื่อนไหว หรือการแสดงอานุภาพในลักษณะต่าง ๆ เหตุการณ์เหล่านี้มักถูกเรียกว่า “ปาฏิหาริย์พระธาตุ” และได้รับการนำเสนอในฐานะสัญญาณแห่งพุทธานุภาพที่ปรากฏขึ้น เพื่อรับรองบุญบารมีของบุคคลหรือผู้ปกครองในแต่ละยุคสมัย

ภายใต้โลกทัศน์ของรัฐพุทธในภูมิภาคอุษาคเนย์ ความชอบธรรมของผู้ปกครองมิได้ขึ้นอยู่กับเพียงอำนาจทางการเมืองหรือกำลังทหารเท่านั้น หากยังผูกพันอยู่กับแนวคิดเรื่อง “บุญญาธิการ” หรือการสั่งสมบุญบารมีในอดีตชาติและปัจจุบันชาติ ผู้ที่มีบุญญาธิการสูงย่อมได้รับการยอมรับว่าเหมาะสมต่อการเป็นผู้ปกครองบ้านเมือง และเป็นองค์ศาสนูปถัมภกของพระพุทธศาสนา การที่พระธาตุแสดงปาฏิหาริย์ในยุคสมัยใดหรือปรากฏต่อหน้าผู้ปกครองพระองค์ใด จึงมักถูกตีความว่าเป็นสัญญาณรับรองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ถึงบุญบารมีของบุคคลผู้นั้นว่า มีความเหมาะสมในการเป็นผู้นำของรัฐ

แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับข้อเสนอของ Stanley Jeyaraja Tambiah ซึ่งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับอำนาจทางการเมืองในสังคมพุทธเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่า

ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับสถาบันกษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีลักษณะของการหลอมรวมระหว่างศาสนาและอำนาจรัฐ โดยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระบรมสารีริกธาตุ สรูปเจดีย์ และพิธีกรรมทางศาสนา ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์สำคัญในการสร้างและตอกย้ำความชอบธรรมของผู้ปกครอง (Tambiah 1976: 39–44)

บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ปาฏิหาริย์ของพระธาตุที่ปรากฏในหลักฐานจารึกและเอกสารโบราณล้านนา และวิเคราะห์ว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวมีบทบาทอย่างไรในการเชื่อมโยงศาสนาเข้ากับอำนาจทางการเมือง การศึกษาจะมุ่งวิเคราะห์จารึกที่สำคัญ 3 หลัก ได้แก่ ศิลาจารึกวัดพระยืน ศิลาจารึกมหาธาตุเชียงแล และจารึกแผ่นไม้วัดพระธาตุศรีจอมทอง ซึ่งครอบคลุมช่วงเวลาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายจนถึงช่วงการฟื้นฟูบ้านเมืองหลังการปกครองของพม่า โดยมีหลักฐานประเภทตำนานและวรรณกรรมพุทธศาสนาจากเอกสารโบราณล้านนาเป็นข้อมูลสนับสนุน ทั้งนี้ การวิเคราะห์เนื้อหาจากจารึกผนวกกับข้อมูลจากเอกสารโบราณเหล่านี้เพื่อขยายภาพบริบทความเข้าใจ จะช่วยให้เห็นบทบาทของปาฏิหาริย์พระธาตุในฐานะกลไกเชิงสัญลักษณ์ ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองของผู้ปกครองล้านนาอย่างเป็นรูปธรรม

พระธาตุในคติพุทธศาสนาและความหมายทางการเมืองในล้านนา

1. พระธาตุในพุทธศาสนาเถรวาทและโลกทัศน์เรื่องปาฏิหาริย์

ในคติของพุทธศาสนานิกายเถรวาท พระบรมสารีริกธาตุได้รับการยกย่องว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีสถานะสูงสุด เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของพระวรกาย จึงถูกมองว่าเป็นตัวแทนของพระพุทธรูปที่ยังคงดำรงอยู่ภายหลังการเสด็จดับขันธปรินิพพาน

แนวคิดดังกล่าวปรากฏอย่างชัดเจนในคัมภีร์อรรถกถากาลิงคโพธิชาดก ในพระสุตันตปิฎก ซึ่งได้จำแนกวัตถุที่เป็นที่เคารพบูชาแทนองค์พระพุทธรูปออกเป็น 4 ประเภท เรียกว่า “สามมาสัมพุทธเจดีย์” ได้แก่ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุเทสิกเจดีย์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) 2559: 114-115) ในบรรดาเจดีย์

ทั้งสี่ประเภทนี้ ธาตุเจดีย์หรือพระบรมสารีริกธาตุถือว่ามีสถานะศักดิ์สิทธิ์สูงสุด เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของพระวรกายของพระพุทธเจ้า ความเชื่อดังกล่าวนำไปสู่แนวคิดที่ว่าพระบรมสารีริกธาตุยังคงทรงไว้ซึ่งพุทธานุภาพ และสามารถแสดงอานุภาพหรือปาฏิหาริย์ได้เหมือนหนึ่งพระพุทธรูปที่ยังคงดำรงพระชนมชีพอยู่

แทมเบีย (Tambiah 1976: 43–44) อธิบายว่า ความสำคัญของพระบรมสารีริกธาตุในรัฐพุทธมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับโครงสร้างอำนาจทางการเมือง โดยสรุปเจดีย์ที่บรรจุพระธาตุถูกมองว่าเป็น “นื่อนานบุญ” (fields of merit) ซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการสั่งสมบุญบารมีและอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของรัฐ ตามระบบความคิดดังกล่าว พระธาตุจึงมิได้เป็นเพียงวัตถุแห่งการบูชา แต่ยังทำหน้าที่เสมือนเครื่องหมายแห่งอำนาจสิทธิธรรมที่เชื่อมโยงกับสถานะของผู้ปกครอง ปรากฏการณ์อัศจรรย์ที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุ เช่น การเปล่งรัศมี การเคลื่อนไหว หรือการแยกองค์ จึงถูกตีความว่าเป็นสัญญาณแห่งพุทธานุภาพที่รับรองความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่และบุคคลที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเรื่องพระธาตุที่ยังคงมีชีวิตและสามารถแสดงอานุภาพได้ ยังปรากฏในคติเรื่อง “ธาตุอันตรธาน” ในคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา ซึ่งกล่าวว่าเมื่อสิ้นสุดอายุพระพุทธรูป พระบรมสารีริกธาตุจากทั่วทุกภพภูมิจะเสด็จมารวมกัน ณ รัตนบัลลังก์ก่อนประกอบขึ้นเป็นองค์พระศาสดาและแสดงยมกปาฏิหาริย์เป็นครั้งสุดท้ายก่อนเสด็จอันตรธาน (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส 2515: 447)

ความเชื่อดังกล่าวสะท้อนโลกทัศน์ของชุมชนพุทธในอดีตที่มองว่า พระธาตุมิใช่วัตถุที่หยุดนิ่ง หากเป็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลังและเจตจำนงของตนเอง สามารถเคลื่อนไหวแสดงอานุภาพ หรือปรากฏตัวในรูปแบบต่าง ๆ ได้ แนวคิดนี้เองที่เป็นพื้นฐานสำคัญในการทำความเข้าใจเรื่องราวเกี่ยวกับปาฏิหาริย์พระธาตุที่ปรากฏในจารึกล้านนา

นอกจากเจตจำนงในการแสดงอานุภาพเพื่อสร้างศรัทธาแล้ว ในความเชื่อของชาวล้านนา “ปาฏิหาริย์พระธาตุ” ยังครอบคลุมถึงการแสดงปาฏิหาริย์ในทางลบ หรือการให้โทษแก่บุคคล หากมีการปฏิบัติต่อองค์พระธาตุอย่างไม่เหมาะสมหรือไม่ถูกจาริต เช่น กรณีการขุดค้นและยึดถือเอาพระธาตุหรือวัตถุอุทิศไปเป็นสมบัติส่วนตัวตน ซึ่งมัก

ปรากฏคำบอกเล่าเกี่ยวกับปรากฏการณ์อัศจรรย์ที่ส่งผลร้ายต่อสุขภาพหรือความล้มเหลวในชีวิตของผู้ครอบครอง ปรากฏการณ์เหล่านี้ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงสัญลักษณ์ที่บีบบังคับให้ต้องมีการส่งคืนพระธาตุกลับสู่ศาสนสถานตามเดิม เพื่อรักษาความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระธาตุให้คงอยู่กับพื้นที่สาธารณะของชุมชนสืบไป (ศรีเลา เกษพรหม 2569: สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ หากพิจารณาในมิติประวัติศาสตร์เปรียบเทียบจะพบว่า ปรากฏการณ์ปาฏิหาริย์ของพระธาตุเป็นชนบรุ่มที่สำคัญในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ของรัฐไทโบราณ ดังปรากฏหลักฐานในจารึกสมัยสุโขทัย อาทิ ศิลาจารึกวัดช้างล้อม (พ.ศ. 1927) และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศิลาจารึกวัดศรีชุม (หลักที่ 2) สมัยสุโขทัย (พ.ศ. 1884–1910) ซึ่งถือเป็นหลักฐานที่บันทึกเรื่องราวปาฏิหาริย์พระธาตุไว้อย่างโดดเด่น

เนื้อหาในศิลาจารึกวัดศรีชุมได้ถ่ายทอดเรื่องราวของสมเด็จพระมหาเถรศรีศรัทธา ราชจุฬามณี พระโอรสของพระญาคำแหงพระราม และพระราชนัดดาของพระญาศรีนาว นำอุมและพ่อขุนผาเมืองว่า หลังจากพระมหาเถรได้สละเพศฆราวาสออกบรรพชา และได้จาริกแสวงบุญไปยังสถานที่ต่าง ๆ จนถึงลังกาทวีป จารึกได้พรรณนาเหตุการณ์เมื่อท่านได้บำเพ็ญกุศลนันทนาการ เช่น การบูรณะพระธาตุเจดีย์ การซ่อมแซมพระพุทธรูปหิน การสร้างวิหาร องค์พระบรมธาตุได้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ตอบรับแรงศรัทธาเป็นประการต่าง ๆ อาทิ การแปลงรัศมีสว่างไสวดุจดวงดาว รัศมีสีขาวดังดอกพุดและดอกมะลิซ้อน รัศมีสว่างยิ่งกว่าดวงตะวัน ตลอดจนเสด็จทำทักษิณาวัตรเวียนรอบและประดิษฐานเบื้องบนศีรษะของพระมหาเถร (กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร 2527: 66-67)

ปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติเหล่านี้ มิได้เป็นเพียงกลไกในการสร้างความศรัทธาทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังส่งผลโดยตรงต่อการรับรองสถานะและบารมีของผู้กระทำพิธี ดังปรากฏข้อความในจารึกด้านที่ 2 บรรทัดที่ 73 ที่บันทึกปฏิกริยาของมหาชนชาวลังกา เมื่อได้ประจักษ์แก่สายตา ต่างพากันแซ่ซ้องสรรเสริญพระมหาเถรว่า “...กลางคนว่า เจ้าราชกุมารมหาสมณีนั่นหน่อพุทธรางคจรงแลหนอ...”

การที่มหาชนยกย่องท่านในฐานะ “หน่อพุทธรางกูร” นี้ มีนัยสำคัญที่สอดคล้องกับมโนปณิธานของพระมหาเถรที่ตั้งจิตปรารถนาพุทธรูมิไว้อย่างแน่วแน่ ดังปรากฏ

หลักฐานในจารึกวัดศรีชุม ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 24-26 เมื่อคราวที่ท่านประสงคฺจะบูรณะพระเจดีย์และพระพุทธรูปหินกลางป่าแต่ยังขาดแคลนปูน ท่านได้ตั้งสัตยาธิษฐานเสี่ยงบารมีว่า หากได้ตรัสรู้เป็นพระสัพพัญญูสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคต ขอให้ได้ปูนมาดำเนินการบูรณะ ซึ่งในกาลนั้นก็ได้พบโป่งปูนกลางป่าสมดังเจตนา ปาฏิหาริย์ดังกล่าวจึงทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายเชิงประจักษ์ ที่รับรองสถานะความเป็นพระโพธิสัตว์และผู้มีบุญญาธิการที่จะได้ตรัสรู้ในภายภาคหน้า ให้เป็นที่ยอมรับทั้งต่อตัวท่านเองและต่อสายตาของมหาชน

จากปรากฏการณ์ในจารึกวัดศรีชุมดังกล่าว จะเห็นได้ว่าสุโขทัยได้พัฒนาขนบการเล่าเรื่องปาฏิหาริย์พระธาตุไว้อย่างเป็นระบบอยู่ก่อนแล้ว จึงถือเป็น “ต้นแบบ” สำคัญที่ส่งอิทธิพลต่อคติการสร้างความศักดิ์สิทธิ์และรับรองความชอบธรรมของกษัตริย์ในรัฐไทโบราณ ซึ่งสันนิษฐานว่าล้านนาได้นำแนวคิดนี้มาปรับใช้เป็นเครื่องมือรับรองสิทธิธรรมของผู้ปกครองในเวลาต่อมา

2. แนวคิดเรื่องปาฏิหาริย์ในพุทธศาสนาและบทบาทในสังคมล้านนา

แนวคิดเรื่องปาฏิหาริย์ในพุทธศาสนาเถรวาท มีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องพุทธานุภาพและอานุภาพของพระธาตุ ซึ่งถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลังทางศาสนาและสามารถแสดงอิทธิฤทธิ์เหนือธรรมชาติได้ ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาปาฏิหาริย์ถูกอธิบายว่าเป็นการสำแดงอำนาจของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ หรือวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า เช่น พระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูป ซึ่งสามารถก่อให้เกิดปรากฏการณ์อัศจรรย์เพื่อยืนยันความศักดิ์สิทธิ์ของพระศาสนาและเสริมสร้างศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชน

ในคัมภีร์พุทธศาสนาได้จำแนกปาฏิหาริย์ออกเป็นหลายประเภท เช่น อิทธิปาฏิหาริย์ (การแสดงฤทธิ์ทางกาย) อาเทศนาปาฏิหาริย์ (การหยั่งรู้ความคิดของผู้อื่น) และอนุสาสนีปาฏิหาริย์ (การแสดงธรรมจนทำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจในหลักธรรม) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) 2559: 96) อย่างไรก็ตาม ในบริบทของพุทธศาสนาพื้นบ้านในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะในสังคมล้านนา แนวคิดเรื่องปาฏิหาริย์มักเกี่ยวข้องกับ

กับการปรากฏอานุภาพของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระธาตุ หรือพระพุทธรูป ซึ่งถูกมองว่าเป็นสัญลักษณ์ของพุทธานุภาพที่ยังคงปรากฏอยู่ในโลกมนุษย์

ในโลกทัศน์ของชาวล้านนา พระบรมสารีริกธาตุไม่ได้เป็นเพียงวัตถุที่ระลึกถึงพระพุทธรูปเท่านั้น หากยังถือเป็นสัญลักษณ์ของการดำรงอยู่ของพระพุทธรูปศาสนาในพื้นที่นั้น ๆ ความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุจึงมักถูกแสดงออกผ่านเรื่องเล่าปาฏิหาริย์ เช่น การเปล่งรัศมี การลอยตัวเหนือพื้นน้ำ การปรากฏเป็นดวงแสง หรือการเคลื่อนไหวด้วยตนเอง จากการรวบรวมข้อมูลคำบอกเล่าและบันทึกในท้องถิ่นพบว่า ลักษณะทางกายภาพของดวงแสงดังกล่าวมีความหลากหลาย ทั้งในด้านขนาดที่มีตั้งแต่ขนาดเล็กประดุจหิ่งห้อยไปจนถึงขนาดใหญ่เทียบเท่ากับบาตรพระ ตลอดจนสีสันทันที่ปรากฏมีทั้งสีเหลืองทอง สีขาวสว่าง และสีที่ปรากฏให้เห็นบ่อยครั้งที่สุด ได้แก่ สีเขียวใส นอกจากนี้ ทิศทางการเคลื่อนที่ของดวงแสงดังกล่าวยังมักมีความสัมพันธ์กับเครือข่ายสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของเมือง โดยเฉพาะการเคลื่อนที่มุ่งหน้าไปยังทิศทางอันเป็นที่ตั้งของศาสนสถานสำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น ทิศตะวันตกเป็นที่ตั้งของวัดพระธาตุดอยสุเทพ และวัดพระสิงห์ หรือทิศใต้เป็นที่ตั้งของวัดเจดีย์หลวงและวัดพระธาตุทริภุญชัย (อนุ เนินหาด 2553: 24, 131-132) ปรากฏการณ์เหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการสร้างความศรัทธาแก่ประชาชน และช่วยยืนยันความสำคัญของศาสนสถานในฐานะศูนย์กลางของชุมชน

นอกจากนี้ ปาฏิหาริย์ของพระธาตุยังมีบทบาทสำคัญในเชิงสังคมและการเมือง โดยเฉพาะในบริบทของรัฐพุทธในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แทมเบีย (Tambiah 1976: 39-40) อธิบายว่า ความเชื่อเรื่องบุญบารมีของผู้ปกครองเป็นองค์ประกอบสำคัญของโครงสร้างอำนาจทางการเมือง ผู้ปกครองที่มีบุญญาธิการสูงมักได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีความเหมาะสมในการปกครองบ้านเมือง และปาฏิหาริย์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์มักถูกตีความว่าเป็นสัญญาณที่รับรองบุญบารมีของบุคคลนั้น

ในสังคมล้านนา ความสัมพันธ์ระหว่างปาฏิหาริย์ของพระธาตุกับอำนาจของผู้ปกครอง ปรากฏอย่างชัดเจนในหลักฐานประเภทตำนานและจารึก ซึ่งมักบันทึกเหตุการณ์ที่พระธาตุแสดงอานุภาพในช่วงเวลาที่มีการสถาปนาอำนาจของผู้ปกครอง

องค์ใหม่ หรือในช่วงที่มีการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานสำคัญ การบันทึกเหตุการณ์ดังกล่าวช่วยสร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์ว่าการปกครองของบุคคลนั้นได้รับการรับรองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์

เจียรชาย อักษรดิษฐ์ ชี้ให้เห็นว่าคติเรื่องพระธาตุในล้านนาไม่ได้มีบทบาทเพียงในเชิงศาสนาเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบทางสังคมและการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำปีเกิด ซึ่งเชื่อมโยงชีวิตของบุคคลเข้ากับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในภูมิภาคล้านนา (เจียรชาย อักษรดิษฐ์ 2545: 6–13)

ขณะเดียวกัน การศึกษาของนักวิชาการด้านคติชนวิทยาพบว่า ตำนานพระธาตุจำนวนมากใช้เรื่องเล่าปาฏิหาริย์เป็นกลไกในการผสมผสานความเชื่อระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อพื้นเมือง เช่น ความเชื่อเรื่องผี นาค หรือเทวดาผู้คุ้มครองสถานที่ การปรากฏอานุภาพของพระพุทธรูปเจ้าและพระธาตุในตำนานมักนำไปสู่การยอมรับพุทธศาสนาในฐานะศาสนาหลักของชุมชน (ปฐม หงษ์สุวรรณ 2548: 139; ประมินทร์ จารูร 2547: 257)

ดังนั้น ปาฏิหาริย์ในบริบทของสังคมล้านนาจึงมิได้เป็นเพียงเรื่องเล่าเชิงศาสนา หากยังเป็นองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการสร้างความหมายทางสังคม วัฒนธรรม และการเมือง การศึกษาปรากฏการณ์ดังกล่าวผ่านหลักฐานประเภทจารึก จึงช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา อำนาจ และความเชื่อของผู้คนในสังคมล้านนาได้อย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น สำหรับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในล้านนาที่แสดงให้เห็นถึงการใช้เรื่องราวปาฏิหาริย์ของพระธาตุ เพื่อเป็นเครื่องมือรับรองความชอบธรรมของผู้ปกครอง ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมในจารึกดังต่อไปนี้:

ศิลาจารึกวัดพระยืน (พ.ศ. 1913) บันทึกปาฏิหาริย์ของพระธาตุที่เกิดขึ้นระหว่างการประกอบศาสนพิธีภายหลังการประดิษฐานในแผ่นดินล้านนา ซึ่งสะท้อนถึงการรับรองบุญญาธิการของผู้ปกครองและการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์เพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมือง

ศิลาจารึกมหาธาตุเชียงแล (พ.ศ. 2154) บันทึกปรากฏการณ์ที่พระธาตุเปล่งรัศมีคล้ายพระจันทร์เต็มดวง เหตุการณ์อัศจรรย์ดังกล่าวเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้

พญาขวาเขียนรายเกิดความเลื่อมใสศรัทธา จนนำไปสู่การบูรณปฏิสังขรณ์องค์มหาเจดีย์ และการอุทิศที่ดินจำนวน 200 ไร่ เพื่อถวายเป็นสมบัติของศาสนสถาน

จารึกแผ่นไม้วัดพระธาตุศรีจอมทอง (พ.ศ. 2323) บันทึกเหตุการณ์อัศจรรย์ของพระธาตุที่เสด็จหายไปและเสด็จกลับคืนมา ในช่วงเวลาแห่งการกอบกู้และฟื้นฟูบ้านเมืองหลังสิ้นสุดการปกครองของพม่า ซึ่งทำหน้าที่เป็นนิมิตหมายอันเป็นมงคลในการรับรองอำนาจและสิทธิธรรมของผู้ปกครองกลุ่มใหม่ในดินแดนล้านนา

การวิเคราะห์ปาฏิหาริย์พระธาตุในจารึกล้านนา

1. ศิลาจารึกวัดพระยืนและวรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนา: การรับรองบุญญาธิการของพญากือนา

ศิลปาจารึกวัดพระยืน (พ.ศ. 1913) ปัจจุบันอยู่ ณ วัดพระยืน ตำบลเวียงยอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและอำนาจทางการเมืองในสมัยล้านนา เนื้อหาในจารึกมีความสอดคล้องกับวรรณกรรมพุทธศาสนาและตำนานท้องถิ่นหลายเรื่อง เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ มูลศาสนา ล้านนาล้านนา และตำนานพระธาตุดอยสุเทพ ซึ่งล้วนบันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับพระบรมสารีริกธาตุและการแสดงปาฏิหาริย์ของพระธาตุในลักษณะที่สัมพันธ์กับบทบาทของผู้ปกครอง

ตำนานพระธาตุดอยสุเทพ กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระมหาสุมนเถระได้รับนิมิตจากเทวดา ให้เดินทางไปค้นหาพระบรมสารีริกธาตุซึ่งบรรจุไว้ในเจดีย์ร้าง ณ เมืองปางจา เมื่อขุดพบโกศบรรจุพระธาตุ ได้เกิดปาฏิหาริย์องค์พระธาตุแบ่งตัวออกเป็นหลายองค์ และลอยอยู่เหนือผิวน้ำในระหว่างพิธีสงฆ์บูชา เรื่องเล่าดังกล่าวมุ่งเน้นการแสดงอานุภาพของพระธาตุผ่านเหตุการณ์อัศจรรย์ที่เกิดขึ้นภายหลังการค้นพบ ซึ่งช่วยตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุในฐานะวัตถุสำคัญทางพุทธศาสนา ดังข้อความในตำนานว่า

“...เมื่อตั้งอันธาตุพระพุทเจ้าก็กระทำปาฏิหาริย์ปรากฏเห็นเป็น
๒ องค์ ๓ องค์ ลำดับตราไปถึง ๘ องค์ ก็พวยพุ่งเหนือผิวน้ำ ผุดไป
มาเหนือผิวน้ำ เป็นอัศจรรย์มากนักแล...” (มูลนิธิพระบรมธาตุ
ดอยสุเทพ 2549: 13)

เหตุการณ์สำคัญอีกตอนหนึ่งในตำนาน กล่าวถึงการที่พระมหาสุมนเถระอัญเชิญ
พระบรมธาตุไปถวายพระมหาทรรณราชาลิไทแห่งกรุงสุโขทัย แต่เมื่อกษัตริย์สุโขทัย
ประกอบพิธีสักการะ พระธาตุกลับมิได้แสดงปาฏิหาริย์ใด ๆ ให้ปรากฏขึ้น ตำนานได้
อธิบายว่าเป็นเพราะพระธาตุมีความประสงค์จะไปประดิษฐานยังเมืองเชียงใหม่ ดังความว่า

“...ธาตุพระพุทเจ้าก็บ่กระทำปาฏิหาริย์แก่พระญาสักอันแล
เหตุว่าเมืองสุโขทัยนั้นบ่เป็นที่ถปนาแห่งธาตุพระพุทเจ้า
องค์ประเสริฐแล ที่นั้นพระญาธัมมราชบ่หันธาตุพระพุทเจ้า
กระทำปาฏิหาริย์เป็นดังคนใช้นั้น พระญาก็ลวดบ่บังเกิดใจใส
ในธาตุพระพุทเจ้าแล...” (มูลนิธิพระบรมธาตุดอยสุเทพ 2549:
14-15)

การพรรณนาว่าพระธาตุมิได้แสดงปาฏิหาริย์แก่พระมหาทรรณราชาลิไท
แห่งสุโขทัย แต่กลับเลือกเสด็จมายังเชียงใหม่ นั้น นอกเหนือจากการเป็นองค์ประกอบ
ของเรื่องเล่าเชิงศาสนาแล้ว ยังสะท้อนการจัดลำดับความสำคัญของพื้นที่ทางการเมือง
ผ่านความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุ อันเป็นการสถาปนาภาพลักษณ์ของเชียงใหม่ในฐานะ
ศูนย์กลางแห่งใหม่ของพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์และอำนาจของล้านนา แนวคิด
ดังกล่าวอาจได้รับอิทธิพลจากแบบแผนการใช้ศาสนาเพื่อสร้างความชอบธรรม
ทางการเมืองที่ปรากฏในสุโขทัยมาก่อน ดังที่ได้กล่าวถึงกรณีจารึกวัดศรีชุมไปแล้ว
ในเบื้องต้น อีกทั้งยังปรากฏหลักฐานสอดคล้องกันในศิลาจารึกนครชุม (หลักที่ 3) พ.ศ. 1900
ที่พญาลิไทได้สถาปนาพระบรมธาตุเจดีย์ควบคู่กับการอ้างคติ “ปัญจอันตรธาน”
เพื่อโน้มน้าวให้ผู้คนและหัวเมืองต่าง ๆ กลับมารวมศูนย์ความศรัทธาท่ามกลางสภาวะ

ความแตกแยกทางการเมือง (วินัย พงศ์ศรีเพียร 2558: 8) ซึ่งสอดคล้องกับบทวิเคราะห์ของ ญัฐพล อยู่รุ่งเรื่องศักดิ์ (2558: 71-72) ที่ชี้ให้เห็นว่า คติดังกล่าวเป็นกุศโลบายทางการเมืองในการส่งเสริมการสวามิภักดิ์ต่อศูนย์กลางอำนาจ ดังนั้น การที่ตำนานกล่าวว่า พระธาตุภูโสธรการแสดงปาฏิหาริย์ในสุโขทัยแต่กลับเสด็จมายังเชียงใหม่ จึงอาจสะท้อนการรับแนวคิดการใช้ศาสนาเพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมืองจากสุโขทัยมาปรับใช้ในการสถาปนาและรับรองอำนาจของล้านนา

แนวคิดเรื่องการเชื่อมโยงความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนากับความชอบธรรมของผู้ปกครอง ปรากฏให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมในรัชสมัยพญากือนาแห่งล้านนา เมื่อพระองค์ได้ส่งราชทูตไปอาราธนาพระมหาสมณเถระมายังเมืองเชียงใหม่ พร้อมทั้งอัญเชิญพระธาตุเดินทางมาด้วย ตำนานหลายฉบับพรรณนาว่า พระธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์ตลอดเส้นทางมาอัญเชิญ และเมื่อเข้าสู่แผ่นดินล้านนา ได้เกิดเหตุการณ์อัศจรรย์ขึ้นที่วัดพระยืน เมืองหริภุญชัย ซึ่งศิลาจารึกวัดพระยืนได้บันทึกไว้ถึงสองวาระสำคัญ วาระแรกเกิดขึ้นในพิธีประดิษฐานพระโมลีของพระพุทธรูปยืน เมื่อพญากือนาประกอบพิธีพระพุทธรูปได้เปล่งรัศมีสว่างไสวไปทั่วท้องฟ้า ดังข้อความในจารึกว่า

“...วันอันท่านไสยออดพระเป็นเจ้านั้น พระหากกระทำปาฏิหาริย์
ส่องขาลรังสีมีทกฉนฺดูใสพาวในกลางหางามดังแสงเคียว
ฝูงพลทั้งหลายหันอัศจรรย์หนักหนา...” (กรมศิลปากร 2526: 100)

ส่วนวาระที่สองเป็นเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุโดยตรง โดยพญากือนาโปรดให้สร้างปราสาทสำหรับประดิษฐานพระธาตุ พร้อมทั้งจัดพิธีสงฆ์บูชาเป็นเวลา 3 วัน เมื่อถึงวันที่สาม พระธาตุได้แสดงปาฏิหาริย์เคลื่อนไหวเวียนไปมาในชั้นทองคำ และเปล่งรัศมีออกมา ดังข้อความในศิลาจารึกวัดพระยืนว่า

“...เมื่อพระยารัชมกราชทรงพระธาตุวันลุนั้นในสุพรรณภาชนั
พระธาตุเป็นเจ้าจึงกระทำปาฏิหาริย์เวียนไปมาในขันคำ แลจึง
บันลือร้องสรีร์ศมีออกต่าง ๆ ฉันท่านพระยาบังเกิดศรัทธา จึงให้
อัญเชิญผู้มหาเถรานุเถรทั้งหลายเข้าดูปาฏิหาริย์...” (กรมศิลปากร
2526: 101)

ปาฏิหาริย์ที่เกิดขึ้นต่อหน้าพญากือนาเหล่านี้มิได้เป็นเพียงเรื่องเล่าทางศาสนา
เท่านั้น หากยังมีความหมายสำคัญในการรับรองบุญญาธิการของผู้ปกครอง และตอกย้ำ
บทบาทของกษัตริย์ในฐานะองค์ศาสนูปถัมภกในสังคมล้านนา ตามคติทางพุทธศาสนา
การที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์แสดงอานุภาพต่อหน้าบุคคลใด ย่อมถูกตีความว่าบุคคลนั้นเป็นผู้มีบุญบารมี
และมีความเหมาะสมที่จะทำหน้าที่อุปถัมภ์พระศาสนา ในมิติทางประวัติศาสตร์
เหตุการณ์ดังกล่าวสามารถอธิบายได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างความชอบธรรม
ทางการเมืองของพญากือนา ซึ่งต้องการสถาปนาตนเป็น “ธรรมราชา” ผู้ทรงบุญญาธิการ
ดังที่ แทมเบีย (Tambiah 1976: 39-40, 44) อธิบายว่า ในสังคมพุทธแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
สิ่งศักดิ์สิทธิ์และปาฏิหาริย์มักทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ในการรับรองอำนาจของ
กษัตริย์ผู้มีบุญ

นอกจากการรับรองบุญญาธิการของผู้ปกครองแล้ว ปาฏิหาริย์ของพระธาตุ
ยังมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภายหลังกวางค์
ในล้านนา ในบริบททางประวัติศาสตร์พื้นที่เมืองหริภุญชัยและรัฐล้านนามีรากฐาน
ทางพระพุทธศาสนาที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยอาณาจักรหริภุญชัย
เมื่อพญากือนาได้อาราธนาพระมหาสมณเถระจากสุโขทัยเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ในภายหลังกวางค์ จึงเท่ากับเป็นการสถาปนาคณะสงฆ์และแนวปฏิบัติทางศาสนา
แบบใหม่ในดินแดนที่มีความเชื่อดั้งเดิมยังรากลึกอยู่แล้ว โดยเฉพาะรากฐาน
ทางพระพุทธศาสนาที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยทวารวดีสู่อาณาจักรหริภุญชัย ผนวกกับ
คติการเคารพบูชาพระบรมสารีริกธาตุที่มีมาแต่คราวพระเจ้าอโศกมหาราชโปรดให้สร้าง
พระธาตุหริภุญชัยราว พ.ศ. 1586 (พิสิฐ คุ้ย โคตรสุโพธิ์ 2560: 4) ด้วยเหตุนี้ ความศักดิ์สิทธิ์

ของพระธาตุจึงมีบทบาทเป็นเครื่องหมายรับรองทั้งพระมหาสุมนเถระและนิกลิงลาววงศ์ที่นำเข้ามาใหม่ การแสดงปาฏิหาริย์ของพระธาตุต่อหน้าพระมหาสุมนเถระและพญากือนา จึงทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงสัญลักษณ์ที่ช่วยโน้มน้าวให้ผู้คนเกิดความเลื่อมใสและยอมรับคณะสงฆ์สายลังกาวงศ์ ดังปรากฏข้อความในศิลาจารึกวัดพระยืนที่ระบุว่า

“ฝูงคนอันอยู่ภายกุมกามเชียงใหม่พูนกิติ ฝูงคนอันมีในเมือง
หริภุญชัยนี้กิติ เขามีใจศรัทธาแก่พระมหาเถรเป็นเจ้า บางคน
เข้าบวชจำศีลกระทำวิระอันดีแห่งสำนักพระมหาเถรเป็นเจ้า”
(กรมศิลปากร 2526: 96-97)

ดังนั้น ปาฏิหาริย์ของพระธาตุในกรณีนี้จึงมิได้เป็นเพียงการแสดงอิทธิฤทธิ์เหนือธรรมชาติ แต่ยังเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยสนับสนุนการสถาปนาอำนาจของรัฐล้านนาและสร้างการยอมรับต่อการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาในช่วงเวลาดังกล่าว

อีกประเด็นหนึ่งที่สะท้อนผ่านเหตุการณ์อัญเชิญพระธาตุครั้งนี้ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับสุโขทัยในมิติทางการเมืองและการทูต โดยเฉพาะกรณีเมืองตากซึ่งถือเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญบริเวณเขตแดนระหว่างสองอาณาจักร คัมภีร์มูลศาสนาสำนวนล้านนา สะท้อนให้เห็นว่าพระมหาสุมนเถระได้ใช้มิติทางศาสนาเป็นกลไกในการลดความตึงเครียดระหว่างรัฐ กล่าวคือ ในการพิจารณาว่าจะประดิษฐานพระธาตุไว้ที่เจดีย์วัดสวนดอกหรือไม่นั้น พระมหาสุมนเถระได้แสดงความกังวลว่า ดินแดนสุโขทัยกับเชียงใหม่มิใช่บ้านเมืองเดียวกัน หากนำพระธาตุมาประดิษฐานยังเมืองเชียงใหม่แล้วชาวสุโขทัยซึ่งเคยสักการะพระธาตุองค์นี้มาก่อนย่อมเดินทางมาสักการะได้ยาก

ด้วยเหตุนี้ พญากือนาจึงยินยอมมอบเมืองตาก ซึ่งตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างสองอาณาจักรและมีความสำคัญในฐานะเมืองชายแดนให้พระมหาสุมนเถระ เพื่อแลกกับการประดิษฐานพระธาตุ ณ เจดีย์วัดสวนดอก คัมภีร์มูลศาสนา สำนวนล้านนา อธิบายว่าการมอบเมืองตากในครั้งนี้มีนัยทำให้บ้านเมืองทั้งสองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วยอำนาจแห่งธรรม และเอื้อให้ประชาชนของทั้งสองรัฐสามารถเดินทางมาสักการะพระธาตุได้

โดยสะดวก อันจะนำไปสู่ความสงบสันติระหว่างบ้านเมือง บทบาทของพระมหาสมณเถระในเหตุการณ์ครั้งนี้ จึงมิได้จำกัดอยู่เพียงฐานะพระสงฆ์ผู้เผยแผ่พระศาสนา หากยังสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของผู้นำทางศาสนาที่มีส่วนสำคัญในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ดังข้อความในมูลศาสนา สำนวนล้านนา ว่า

“...ที่แท้เมืองสองอันนี้คือเมืองพิงค์แลเมืองสุโขทัยบไซอันเดียวกันนา ญาติเราอยู่สุโขทัยพันตายเขาทั้งหลายยอมเคียมาไหว้ธาตุเจ้าองค์นี้นา คั้นว่าเราได้ถูปันนาแท้เขาจักมาไหว้เล่าเราจักเอาออกหื้อเขาไหว้คับได้นาเขาจักมาเพร่คับได้ เหตุตั้งอันเราบิใครถูปันนาเพื่ออันตาย ท้าวก็อนว่า คำเจ้าคุณว่านี้คัมแท้แลตั้งเมืองตากคืออยู่ท่ากลางเมือง ๒ อันนี้แล ข้าจักเอาเมืองนั้นบูชาสิลาทิคุณแห่งเจ้าคุณแล เมื่อใดกระโยมเจ้าคุณได้กินเมืองตากนั้นเมื่อนั้นเมืองทั้ง ๒ ลูกนี้จักเป็นเมืองอันเดียวกันชะแล เหตุตั้งอันขอเจ้าคุณญาติเจ้าคุณจักมาไหว้ธาตุเจ้าคัมบ่ยากชะแล เหตุตั้งอันขอเจ้าคุณถูปันนาธาตุเจ้าที่นี้เพือะ...” (บำเพ็ญ ะววิน 2538: 162)

2. จารึกมหาธาตุเชียงแล (พ.ศ. 2154): ปาฏิหาริย์พระธาตุกับการกลั่นานุชาศาสนสถาน

ศิลาจารึกมหาธาตุเชียงแล จังหวัดเชียงราย ได้บันทึกเหตุการณ์ในจุลศักราช 973 (พ.ศ. 2154) อันเป็นช่วงต้นที่ล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า (พ.ศ. 2101-2317) โดยกล่าวถึงการปรากฏอานุภาพของพระธาตุในลักษณะอัศจรรย์ ดังที่จารึกระบุไว้ “...ธาตุพระเจ้าออกมาปรากฏเป็นดั่งพระจันทร์เพ็ญ...” การปรากฏของพระธาตุในลักษณะดังกล่าวส่งผลให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในหมู่ประชาชนและคณะสงฆ์ โดยมีพระมหาสารมังคละและกลุ่มเจ้าศรัทธาเป็นผู้นำในการบูรณปฏิสังขรณ์องค์เจดีย์ เหตุการณ์นี้ยังนำไปสู่การมีส่วนร่วมของพญาขวา ผู้ปกครองเมืองเชียงรายในขณะนั้น ซึ่งได้เข้ามาอุปถัมภ์กิจกรรมทางศาสนาอย่างสำคัญ

จารีกระบุว่า พญาขวได้อุทิศที่ดินและที่นาจำนวน 200 ไร่ ให้เป็นสมบัติของพระมหาธาตุ การกัลปนาที่ดินดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจทางการเมืองกับการสั่งสมบุญญาธิการของผู้ปกครอง กล่าวคือ การอุปถัมภ์ศาสนสถานและการถวายทรัพย์สินแด่พระศาสนา เป็นการประกาศบทบาทของผู้ปกครองในฐานะองค์ศาสนูปถัมภก

ในเชิงแนวคิด แทมเบีย (Tambiah 1976: 48) อธิบายว่า สถาบันพุทธศาสนาในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำหน้าที่เป็น “น่านบุญ” (fields of merit) ที่เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองและประชาชนสั่งสมบุญบารมีผ่านการถวายทานและการอุปถัมภ์ศาสนา ซึ่งกระบวนการดังกล่าวยังช่วยรับรองความชอบธรรมของอำนาจรัฐไปพร้อมกัน

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว สามารถวิเคราะห์นัยทางการเมืองที่แฝงอยู่ได้ 2 ประการ ประการแรก ในมิติของชุมชน ยามที่บ้านเมืองตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า ชาวพื้นเมืองและคณะสงฆ์อาจมีกำลังทรัพย์และแรงงานไม่เพียงพอต่อการบูรณะศาสนสถาน การอ้างอิงถึงเรื่องราวปาฏิหาริย์จึงอาจเป็นกลไกของชุมชนในการดึงดูดความสนใจ เพื่อให้ผู้ปกครองเกิดความศรัทธาและเข้ามาร่วมสนับสนุนการบูรณะเจดีย์

ประการที่สอง ในมิติของผู้ปกครอง ผลสืบเนื่องจากปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้พญาขว ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจเป็นผู้ปกครองภายใต้การกำกับของพม่า ได้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในองค์พระธาตุอย่างมาก จึงไม่เพียงแต่ร่วมบูรณะพระเจดีย์ แต่ยังกัลปนาที่ดินและที่นาจำนวนถึง 200 ไร่ ถวายไว้กับพระเจดีย์ การกระทำนี้เป็นการแสดงออกถึงภาพลักษณ์ของผู้นำที่มีคุณธรรม เป็นการประกาศบทบาทศาสนูปถัมภกและอาศัยศาสนสถานเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชน เพื่อสร้างความกลมกลืนระหว่างผู้ปกครองกับคนท้องถิ่น

นอกจากนี้ จารียังเชื่อมโยงความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ซึ่งแลเข้ากับพุทธประวัติ โดยระบุว่าพระพุทเจ้าเคยเสด็จจาริกมายังดอยแห่งนี้ในอดีต การเชื่อมโยงสถานที่กับเหตุการณ์ในพุทธประวัติเป็นวิธีการที่พบได้ทั่วไปในตำนานพระเจ้าเลียบโลก ซึ่งมี

บทบาทในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ และช่วยตอกย้ำความสำคัญของศาสนสถานในฐานะศูนย์กลางของชุมชน

3. จารึกแผ่นไม้วัดพระธาตุศรีจอมทอง (พ.ศ. 2323): การอันตรายและการเสด็จกลับมาของพระธาตุ

จารึกแผ่นไม้วัดพระธาตุศรีจอมทองบันทึกเหตุการณ์สำคัญในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่กำลังประสบกับภาวะเปลี่ยนผ่านทางการเมือง โดยจารึกระบุว่า ในช่วง พ.ศ. 2313–2314 “พระมหาชินธาตองค์ประเสริฐเป็นอันตรายกลับหาย” เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในช่วงที่เชียงใหม่ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของพม่า ท่ามกลางสถานการณ์ความไม่สงบจากการปกครองของโปมะยวงว่น หรือ “โปหัวขาว” แม่ทัพพม่าที่ดำเนินนโยบายขูดรีดและกดขี่ทารุณชาวพื้นเมือง และยิ่งทวีความขัดแย้งสูงสุดเมื่อโปมะยวงว่นมีคำสั่งให้จับกุมครอบครัวของพระยาจำบ้าน (บุญมา) ขุนนางระดับสูงของล้านนาเพื่อส่งไปยังกรุงอังวะ สถานการณ์รุนแรงดังกล่าวจึงนำไปสู่การต่อต้านด้วยกำลังอาวุธ ทว่าด้วยข้อจำกัดด้านกำลังพลและยุทธโศปกรณ์ การต่อต้านใน พ.ศ. 2314 จึงประสบกับความพ่ายแพ้ (สร้อยดี อ่องสกุล 2557: 146-147) วิกฤตการณ์ทางการเมืองซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อทั้งราษฎรและกลุ่มผู้นำท้องถิ่นในครั้งนี้ สะท้อนถึงสภาวะการณ์อันยากลำบากของสังคมล้านนา การอันตรายขององค์พระธาตุที่สอดคล้องช่วงเวลากับเหตุการณ์ใน พ.ศ. 2314 จึงอาจตีความได้ในเชิงสัญลักษณ์ซึ่งสะท้อนถึงความเสื่อมถอยของบ้านเมือง และการถูกปกครองด้วยผู้นำที่ขาดความเป็นธรรม

สถานการณ์รุนแรงดังกล่าว ได้กลายเป็นปัจจัยผลักดันให้พระยาจำบ้านต้องปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การสู้รบ จึงได้ตัดสินใจเข้าสวามิภักดิ์และขอกำลังทัพสนับสนุนจากกรุงธนบุรี กระทั่งภายหลังจากที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีสามารถยึดเชียงใหม่คืนจากพม่าได้ใน พ.ศ. 2318 จึงได้สถาปนาพระยาจำบ้านขึ้นเป็น “พระยาหลวงวชิรปราการกำแพงเหล็ก” ปกครองเมืองเชียงใหม่ โดยใช้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ต่อหน้าองค์พระธาตุหรือภูเขยเป็นสถานที่ประกอบพิธีแต่งตั้ง ซึ่งการเลือกสถานที่

ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงการผูกโยงอำนาจทางการเมืองเข้ากับความคิดดีลิตี้ของศาสนสถาน

ภายหลังการสถาปนาอำนาจการปกครองในเมืองเชียงใหม่ จารึกระบุว่าพระยาหลวงวชิรปราการกำแพงเพ็กได้ปรารภถึงองค์พระมหาชินธาตุที่อันตรธานหายไปเป็นเวลานานถึง 9 ปี จึงให้สร้างโกศเงินและโกศทองคำ โดยมีเหล่าเสนาอำมาตย์และมหาเถระร่วมกันประกอบพิธีอาราธนาอัญเชิญพระธาตุให้เสด็จกลับคืนมา การประกอบพิธีดังกล่าวต้องกระทำอย่างต่อเนื่องถึง 3 ครั้ง จนกระทั่งในการอาราธนาครั้งที่ 3 สาธุเจ้าพุทธวังโส เจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีจอมทอง ได้กล่าวคำสวดยาธิษฐานเพื่ออ้างถึงความมุ่งมั่นและบุญบารมีของผู้ปกครอง ดังข้อความในจารึกว่า

“ครั้นพระยาหลวงวชิรปราการ ตนอันปรารถนาเอาพระยา
สัพพัญญุตญาณ ยังจักสมฤทธิ ขอหื้อธาตุเจ้าเสด็จเข้ามาสถิต
สำราญในคูหาปราสาทคำทะอะ” (ฮันส์ เพนซ์ และ ศรีเลา เกษพรหม
2548: 93-111)

กระทั่งถึงช่วงเช้าของวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2322 จารึกระบุว่าพระมหาชินธาตุได้ปรากฏกลับมาประดิษฐานในคูหาปราสาทคำอีกครั้ง เมื่อพระยาหลวงวชิรปราการกำแพงเพ็กได้รับสาส์นแจ้งเหตุจากเจ้าอาวาส ก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธาอย่างยิ่ง จึงได้รวบรวมเหล่าเสนาอำมาตย์ตลอดจนประชาชน เพื่อประกอบพิธีสักการะและพุทธาภิเษกตามจารีตประเพณี การปรากฏกลับมาขององค์พระธาตุในบริบทนี้ จึงทำหน้าที่เสมือนเครื่องหมายทางจิตใจที่ช่วยฟื้นฟูขวัญกำลังใจของชาวล้านนา และเป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นยุคสมัยภายใต้การนำของกลุ่มอำนาจใหม่

ภายหลังการปรากฏขององค์พระธาตุ พระยาหลวงวชิรปราการกำแพงเพ็กได้ปรารภถึงจารีตประเพณีที่ผู้ปกครองรัฐล้านนาเคยปฏิบัติสืบกันมา จึงมีคำสั่งให้รวบรวมกลุ่มข้าพระธาตุเดิมจำนวน 21 ครั้วเรือน มีแสนมหาธาตุเป็นผู้นำ เพื่อประกอบพิธีกลั่นหายาดน้ำอุทิศให้กลับมาทำหน้าที่ดูแลรักษาพระธาตุดังเดิม นอกจากนี้ ยังได้อาราธนาพระธาตุไปประดิษฐาน ณ คุ่มหลวง เพื่อประกอบพิธีสมโภชอย่างยิ่งใหญ่

เป็นเวลา 7 วัน 7 คืน การดำเนินนโยบายดังกล่าวไม่เพียงแต่เป็นการประกาศบทบาทของผู้ปกครองในฐานะผู้อุปถัมภ์ศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์เพื่อผสานความศักดิ์สิทธิ์ของพระศาสนาเข้ากับศูนย์กลางอำนาจรัฐ ซึ่งช่วยเสริมสร้างความชอบธรรมและตอกย้ำสถานะความเป็นผู้นำตามคติธรรมราชาได้อย่างเป็นรูปธรรม การใช้ปาฏิหาริย์และสัญลักษณ์ทางศาสนาเพื่ออธิบายสถานการณ์ทางการเมืองในลักษณะนี้ สอดคล้องกับกรอบแนวคิดของ แทมเบีย (Tambiah 1976: 489-490) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ในโลกทัศน์ทางพุทธศาสนา ความรุ่งเรืองหรือความเสื่อมของอาณาจักรมักถูกอธิบายผ่านความสัมพันธ์กับบุญบารมีของผู้ปกครอง หากผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม บ้านเมืองย่อมเจริญรุ่งเรืองและสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะปรากฏอานุภาพเพื่อรับรองอำนาจนั้น

ด้วยเหตุดังกล่าว การประกอบพิธีสมโภชอย่างยิ่งใหญ่ในคุ้มหลวง จึงเปรียบเสมือนการประกาศบุญญาธิการของกลุ่มผู้นำใหม่ในดินแดนล้านนาอย่างสมบูรณ์ และตอกย้ำโครงสร้างความคิดที่ว่า ความมั่นคงของบ้านเมืองมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

สรุป

การศึกษาปาฏิหาริย์ของพระธาตุจากหลักฐานจารึกและเอกสารโบราณล้านนาซึ่งมุ่งเน้นวิเคราะห์ศิลาจารึกวัดพระยืน ศิลาจารึกมหาธาตุเชียงแล และจารึกแผ่นไม้วัดพระธาตุศรีจอมทอง ประกอบกับหลักฐานประเภทตำนานและวรรณกรรมพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าการบันทึกเหตุการณ์อัศจรรย์ที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุมิได้เป็นเพียงการถ่ายทอดความศรัทธาทางศาสนาเท่านั้น หากยังสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างพระธาตุกับบริบททางการเมืองและสังคมของล้านนาในแต่ละช่วงเวลา ปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น การเปล่งรัศมี การเคลื่อนไหว หรือเหตุการณ์เหนือธรรมชาติ ทำหน้าที่เป็นหลักฐานที่ยืนยันถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุ และสถานะของผู้เกี่ยวข้องกับพระธาตุนั้น

ปาฏิหาริย์ของพระธาตุจึงมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการสร้างความชอบธรรมของผู้ปกครองในสังคมล้านนา อันเป็นการรับเอาคติการสร้างความศักดิ์สิทธิ์จาก

รัฐไทโบราณที่เป็นต้นแบบอย่างสุโขทัยมาปรับใช้ เรื่องราวเกี่ยวกับปาฏิหาริย์มักถูกเชื่อมโยงกับเหตุการณ์สำคัญทางการเมือง ทั้งในช่วงการสถาปนาอำนาจในยุคราชวงศ์มังราย การตอกย้ำบทบาทของผู้ปกครองในฐานะศาสนูปถัมภกในช่วงที่ล้านนาอยู่ภายใต้อิทธิพลของพม่า ตลอดจนการฟื้นฟูบ้านเมืองภายหลังการกอบกู้เอกราชจากพม่า ความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุจึงทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงสัญลักษณ์ในการรับรองสิทธิธรรมและสถานะของผู้ปกครองในฐานะ “ธรรมราชา”

นอกจากนี้ ปาฏิหาริย์ของพระธาตุยังสะท้อนกระบวนการผสมผสานความเชื่อระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนล้านนา โดยเรื่องเล่าปาฏิหาริย์ทำหน้าที่สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่พื้นที่และศาสนสถาน พร้อมทั้งเชื่อมโยงศาสนาเข้ากับอำนาจทางการเมือง อันเป็นส่วนสำคัญในการอธิบายความชอบธรรมและรับรองบุญญาธิการของสถาบันกษัตริย์ในสังคมล้านนา

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมศิลปากร, 2526. **จารึกสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, พิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง 700 ปี ลายสือไทย พุทธศักราช 2526.

กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2527. **ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 (จารึกวัดศรีชุม) ฉบับผลการสัมมนา พ.ศ. 2523**. กรุงเทพฯ: กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, พิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง 700 ปี ลายสือไทย พุทธศักราช 2527.

ณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์, 2558. “พระยาสิทธิกับคตินิยมทางศาสนา.” ใน ตรงใจ หุตางกูร (บรรณาธิการ), **มรดกความทรงจำแห่งเมืองศรีสัชนาลัย-สุโขทัย : ประมวลจารึกสมัยพระยาสิทธิไทย** (หน้า 51-82). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2472. **ตำนานพระธาตุดอยสุเทพ**. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าหญิงจามรวิวงศ์ ท.จ.

เจียรนัย อักษรดิษฐ์, 2545. “ธาตุ : บทบาทและความหมายของพระธาตุในอนุภูมิภาคอุษาคเนย์ กรณีศึกษาความเชื่อเรื่องพระธาตุที่เกิดขึ้นในล้านนา.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาภูมิภาควิชาการ บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

บำเพ็ญ ธรวิน, 2538. **มูลศาสนา ล้านนาล้านนา**. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2548. “ตำนานพระธาตุของชนชาติไท: ความสำคัญและปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปรมาวุธิตชีโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ, 2515. **พระปฐมสมโพธิกถา**. พระนคร: ธรรมบรรณาการ.

ปรมินท์ จารุวรรณ, 2547. “ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย.”
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2559. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**.
พิมพ์ครั้งที่ 34. กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต).
พระรัตนปัญญาภรณ์, 2501. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. (แปลโดย แสง มณีวิฑูร). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร,
พิมพ์เนื่องในการบูรณะโบราณสถาน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย.

พิสิฐภัฏ โคตรสุโพธิ์, 2560. “พระพุทธศาสนาในล้านนา.” ใน **โครงการอบรมมัคคุเทศก์
ประจำปี 2560**. เชียงใหม่: ภาควิชาการท่องเที่ยว และศูนย์บริการวิชาการ
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 6-7 เมษายน.

มูลนิธิพระบรมธาตุดอยสุเทพ, 2549. **ตำนานพระธาตุดอยสุเทพ ฉบับ ๖๓๕ ปี**.
เชียงใหม่: หจก.เชียงใหม่โรงพิมพ์แสงศิลป์.

วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2558. “พระยาสิทธิไทยกับรัฐศาสตร์เมืองสุโขทัย.” ใน ตรงใจ หุตางกูร
(บรรณาธิการ), **มรดกความทรงจำแห่งเมืองศรีสัชนาลัย-สุโขทัย : ประมวล
จารึกสมัยพระยาสิทธิไทย** (หน้า 3-16). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
(องค์การมหาชน).

สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2557. **กษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่**. เชียงใหม่: ศูนย์ล้านนาศึกษา
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2561. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์.

อนุ เนินหาด, 2553. **ดวงไฟพระธาตุที่เชียงใหม่** (สังคมเมืองเชียงใหม่ เล่ม 26).
เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์.

ฮันส์ เพนธ์, พรรณเพ็ญ เครือไทย และศรีเลา เกษพรหม, 2542. **ประชุมจารึกล้านนา**

เล่ม 3: จารึกในพิพิธภัณฑฯ ลำพูน. เชียงใหม่: คลังข้อมูลจารึกล้านนา
สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ฮันส์ เพนธ์ และ ศรีเลา เกษพรหม, 2548. **ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 10: จารึก**

ในจังหวัดเชียงใหม่ ภาค 2. เชียงใหม่: คลังข้อมูลจารึกล้านนา สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สัมภาษณ์

ศรีเลา เกษพรหม, 2569. ผู้เชี่ยวชาญด้านจารึก เอกสารโบราณ และประเพณีล้านนา.

สัมภาษณ์, 16 มีนาคม.

ภาษาต่างประเทศ

Tambiah S. J., 1976. **World conqueror and world renouncer.** Cambridge:
Cambridge University Press.